

Тема 10. Съвкупно търсене и съвкупно предлагане

Макроикономическо равновесие

Кейнсиански модел за постигане на макроикономическо равновесие

Основите на съвременния макроикономически анализ са създадени от английския икономист Джон М. Кейнс, който през 1936г. публикува “Обща теория на заетостта, лихвения процент и парите”. Значително е влиянието на неговите възгледи върху макроикономическите аспекти на съвременната икономическа теория. Той се счита за основоположник на ново течение в развитието на икономическата мисъл – кейнсианството. Макар и да се опира на субективно-психологическия подход, който е присъщ и на неокласиката, той поставя под съмнение някои съществуващи дотогава ортодоксални доктрини.

След Втората световна война за известен период от време кейнсианството и неокейнсианството са доминиращи в сферата на макроикономическата теория. Те намират голямо приложение в стопанската политика, особено в развитите тогава индустриални държави.

По-късно икономистите-неокласици също така насочват своето внимание към макроикономиката. Оспорвайки някои от кейнсианските възгледи, те, особено представителите на монетаристката теория, все пак продължават да използват основни понятия от кейнсианския категориален апарат. Но макар че в известна степен някои от подходите да се опират на кейнсианския начин на интерпретирането на икономическите процеси, те подлагат на критика редица аспекти на вижданията на кейнсианците за стопанската политика и държавното регулиране. Тяхната основна теза за “по-малко държава в икономиката!” набелязва и по-важните тенденции в икономическата политика през 80-те години на XX век.

Независимо от всички спорове между кейнсианци и неокласици, днес политиката, както в развитите страни, така и в останалия свят, се опира в голяма степен и на двата подхода. Именно това и дава възможност да предвижда по-добре развитието на икономическите процеси.

Основната цел на тази тема е не само опознаването на кейнсианските и на неокласическите възгледи по отношение на макроикономиката, но също и по-правилното разбиране на тенденциите в икономическата политика в съвременните държави.

10.1.0. Съвкупно (агрегатно) търсене.

10.1.1. Как бе разклатена ортодоксалната концепция преди Кейнс.

Преди т. нар. “Велика депресия” (кризата през 1929 – 1933г.), икономистите считаха, че пазарът е най-съвършеният регулатор на

икономическите процеси. Според техните възгледи именно той довежда до най-пълно използване на ресурсите. Разбира се, те не изключваха понякога появата и на кризисни периоди. Обосноваваше се идеята, че тези явления биха могли да съществуват само в кратък период, при временно нарушаване на равновесието. Последното би могло да се случи в резултат на различни причини – технологично обновяване, специфична държавна политика и др. Според тях бързото възстановяване на пазарното равновесие е в състояние винаги отново да върне съответната икономика към състояние на пълна заетост. Три бяха теоретичните постулати в основата на тези схващания:

1) Законът на Сей. Според френския икономист от 19 век Жан Б. Сей предлагането само си създава търсене. И действително, дори и в наши дни – производството на стоки и услуги генерира доходи на притежателите на основните икономически фактори. Благодарение на тях те закупуват различни потребителски и инвестиционни блага. Според този закон свръхпроизводството, като цяло, е теоретически невъзможно. Там където, при отделни видове блага има неравновесие между търсенето и предлагането, измененията на пазарните цени показват какво трябва да се произвежда в по-голямо или съответно в по-малко количество.

Тук все пак трябва да се има предвид, че в условията на съвременната несъвършена конкуренция на пазарите преобладават неравновесните пазари.

2) Гъвкавостта на лихвения процент осигурява достатъчно капиталови ресурси благодарение на спестяванията. А именно тези спестявания се превръщат в инвестиции, които съживяват икономиката. Според неокласиците, при достатъчно гъвкав лихвен процент се спестяват точно толкова ресурси, колкото са необходими за предприемачите да инвестират в стопанска дейност. Следователно, няма опасност хората, спестявайки повече средства, да намалят търсенето на потребителски блага. И действително – ако те спестят повече, отколкото е необходимо за бизнеса, теоретически лихвеният процент, като цена на капитала, би трябвало да се намали, поради по-голямото предлагане на капитал. И обратно – ако инвестициите са по-големи от наличните спестявания, лихвеният процент би следвало автоматично да нарастне и да мотивира домакинствата да спестяват повече средства.

3) Гъвкавата работна заплата. Според неокласиците, в случай, че се намали търсенето на крайния продукт, това би довело до спад в търсенето на труд. Безработицата наистина ще се увеличи, но само за кратко време, защото цената на труда ще се понижи. В последствие бизнесът ще наеме по-голям брой работници, и след краткотрайната рецесия, производството отново ще бъде съживено от само себе си. Наред с това, те считат, че гъвкавата работна заплата би допринесла за пренасочване на лицата,

предлагащи труда си, от губещи, не особено перспективни дейности към такива, при които в момента има по-голяма търсене на крайния продукт.

Проблемът обаче е в това, че в условията на съвременната икономика основната част от работниците трябва да притежават известна квалификация. Евентуалното им преквалифициране изисква време, а понякога и допълнителни средства, с които те не винаги разполагат.

Действително, до края на 20-те години на 20 век, икономическите кризи бяха кратковременни явления. След това ситуацията се промени чувствително. Изведнъж икономиката в САЩ, а по-късно и в редица други страни изпаднаха в криза, която се оказа дълбока и продължителна. Независимо от намаляващата се работна заплата, оживление в инвестиционната активност не се наблюдаваше. Много фирми фалираха, а други работеха при непълно използване на мощностите.

Това събитие създаде повод на Джон Кейнс да развие модела, според който кризите са присъщи на пазарното стопанство и освен това могат да бъдат и продължителни. Той разкритикува ортодоксалната неокласическа теория за автоматичното преминаване на икономиката от рецесия към състояние на пълна заетост. Така например той се обяви против предоверяването в закона на Сей, оборвайки схващането, че предлагането винаги може само да си осигури достатъчно голямо търсене. Според Кейнс, именно увеличаването на безработицата и намаляването на доходите създава предпоставки за свиване на търсенето.

Що се отнася до лихвения процент, макар и да е цена на капитала, според Кейнс той не би могъл да бъде достатъчно гъвкав. Хората спестяват не само поради съответния размер на лихвения процент, но също и поради други, често пъти съвсем субективни мотиви. Размерът на спестяванията е силно зависим от измененията в доходите. Ако липсват перспективи за бизнес, дори и най-ниският лихвен процент не би могъл да стимулира в достатъчно голяма степен разширяването на инвестициите. Самите инвестиционни разходи от своя страна са силно обвързани и с технологичните нововъведения.

Кейнс не приема също така, че изменението на цените би могло да създаде винаги необходимите предпоставки за оживление по време на рецесия. Така например, намаляващите се цени не биха могли да стимулират търсенето, при положение, че в същото време и доходите отбелязват спад.

Успоредно с излагането на всички тези аргументи, Кейнс предлага и нещо принципно ново. Той счита, че понякога икономиката може да функционира при непълно използване на ресурсите, и, въпреки това, да бъде в състояние на равновесие. Именно това положение теоретически би предполагало по-трудно излизане от кризата, в случай, че се залага единствено на чисто пазарните механизми.

В крайна сметка, според него има изход, и той се изразява в известна държавна регулативна намеса. По-късно всички икономисти-кейнсианци виждат по-важните акценти в тази намеса преди всичко в управление на търсенето. Това означава, че правителството разполага с възможности да влияе върху някои от компонентите на съвкупното търсене, при това според фазите на т. нар. “делови цикъл”.

10.1.2. Компоненти на съвкупното търсене.

Съвкупното (агрегатното) търсене представлява основната категория на кейнсианската теория. Според нея то играе най-важна роля по отношение обема на производството на фирмите. Всяко едно временно намаляване на съвкупното търсене довежда до спад в производството, а оттам – и до спад в реалните доходи. Това е така, защото при намалено търсене стопанските субекти инвестират по-малко и съкращават заетостта. Съвкупното (агрегатното) търсене представлява агрегатната валичина на всички разходи за стоки и услуги, които стопанските субекти желаят да закупят при дадено равнище на цените, данъчното облагане и паричната маса. Неговите компоненти са следните:

- 1) Потребление (потребителско търсене, потребителски разходи).
- 2) Инвестиции (инвестиционно търсене, инвестиционни разходи)
- 3) Правителствени разходи (държавни разходи).
- 4) Нетен експорт (външно търсене, разходи за нетния износ).

Ето защо стойностният размер на агрегатното търсене (AD) представлява равнището на сумата $C + I + G + (X - M)$, следователно според кейнсианския модел всички производители са мотивирани да произведат такова количество стоки и услуги, което се търси от домакинствата, фирмите-инвеститори, правителството и чуждестранните потребители.

Сумата $C + I$ представлява търсенето в сферата на частния сектор, G - търсенето от страна на държавата, а разликата $X - M$ отразява резултатите от външотърговските сделки.

Най-голям е първият компонент (C). Много често неговият относителен дял спрямо Брутния вътрешен продукт е в границите на 60-65%, а понякога – дори и по-висок. Инвестиционното търсене (I) се колебае силно, в зависимост от колебанията в деловия цикъл. Правителствените разходи обикновено варират между 10% и 17% от БВП, а понякога достигат и до 20% от него (Франция, II-та половина на 80-те години, САЩ – по време на администрацията на президента Клинтън и др.). Що се отнася до нетния експорт, той може да бъде както положителна, така и отрицателна величина.

В интерес на по-пълния анализ би следвало да се отбележи, че всички тези съставни части са във функционална зависимост спрямо различни променливи.

1) Потребление (C).

Потреблението зависи от следните фактори:

а) размерът на дохода. При растеж на дохода нараства и потреблението.

б) съотношението, в което доходът се използва за потребление на крайния продукт (C) и за спестяване (S). Разполагаемият доход (DI) = сумата от потреблението и спестяванията (C + S).

Според Кейнс, с увеличаването на доходите нараства и размерът на тази част от тях, която е предназначена за спестяване.

в) данъчната политика. Колкото данъците са по-високи, толкова, при равни други условия, потреблението ще бъде по-ограничено, и обратно.

г) лихвеният процент. Подобно на данъците, и той също така влияе върху потреблението. Ако той е по-висок, домакинствата обикновено са мотивирани да правят повече спестявания. Освен това тогава потребителските кредити се оскъпяват, което пък ограничава покупките на различни предмети за дълготрайна употреба (автомобили и мебели, а в страните с по-ниски доходи – перални, хладилници и т.н.).

д) очакваната инфлация. При по-висока очаквана инфлация домакинствата предпочитат да купуват повече потребителски блага, вместо да спестяват пари. Ако тя е по-ниска, тогава съществува обратната тенденция.

е) очакванията за бъдещата стопанска конюнктура. Ако се очаква по-висок икономически растеж (а следователно – и по-високи доходи), хората са по-уверени в своята бъдеща платежоспособност. Тогава те закупуват повече блага, включително и чрез използване на потребителски кредити. И обратно, ако се очаква влошаване на икономическите условия (стагнация или криза), тогава хората се опасяват, че може да изгубят своята работа и в резултат на това те спестяват повече ресурси.

ж) навиците, традициите и модните тенденции. Те се отразяват значително върху потребителското търсене. Трябва обаче да се има предвид, че те често пъти се изменят с течение на времето. Така например, хората в Източна Азия традиционно живеят по-скромно в сравнение с европейците и потребяват по-малко, дори и при еднакво равнище на дохода. Ако обаче в течение на дълъг период от време те са имали високи доходи, понякога увеличават чувствително потреблението си. Японците в течение на дълго време се живеели доста скромно. Но напоследък цените в Япония са едни от най-високите в света. Една от причините за това е силно нарастналото потребителски търсене.

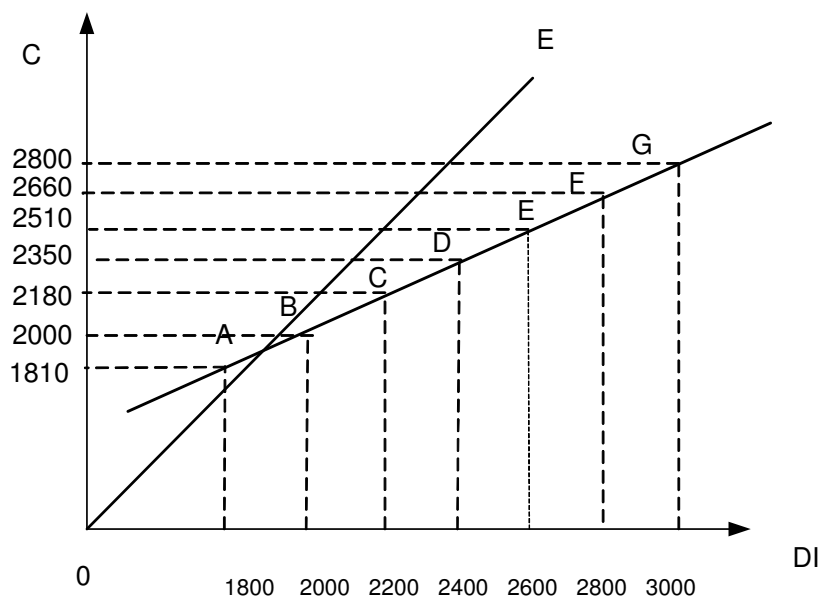
Наред с всичко това, според Дж. М. Кейнс съществува фундаментален психологически закон по отношение на тенденциите в потреблението. Според него, по правило, хората са склонни да увеличават потреблението си заедно с нарастването на доходите, но не в същата степен, в която се увеличават последните. По принцип потреблението нараства по-бавно в сравнение с растежа на дохода.

От този фундаментален психологически закон Кейнс извежда т. нар. “функция на потреблението”. Тя показва зависимостта между размера на доходите на домакинствата и техните разходи за потребление.

Тази зависимост би могла да се установи, ако обърнем внимание на таблица 10. 1.1., както и на графиката на фиг. 10. 1.1.:

№	Годишен разполагаем доход	спестявания (+,-)	потребление
1	1800	-10	1810
2	2000	0	2000
3	2200	20	2180
4	2400	50	2350
5	2600	90	2510
6	2800	140	2660
7	3000	200	2800

Табл.10.1.1.

Фиг.10.1.1. Функция на потреблението

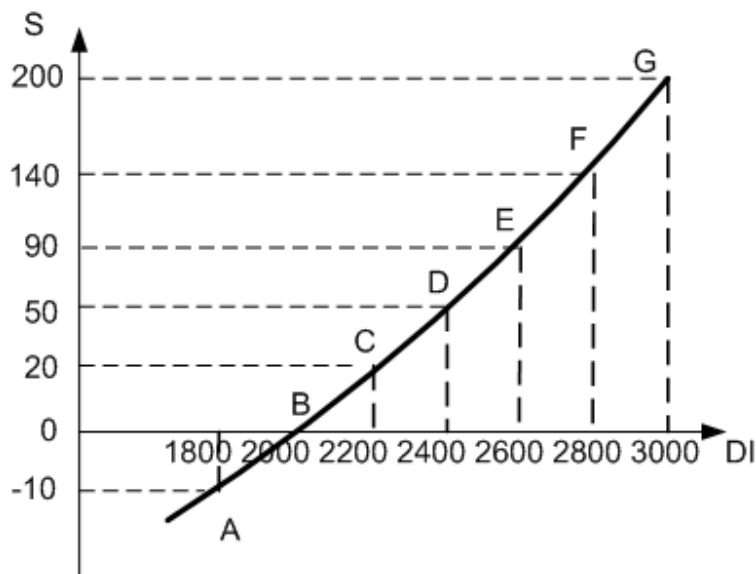
От таблицата се вижда, че заедно с нарастването на дохода, расте и потреблението, само че не в същата степен, както дохода, защото една част от него е предназначена за спестяване. Дори нещо повече – при определено равнище на дохода (в случая $DI = 1800$), спестяванията са отрицателна величина, което означава, че домакинствата или вземат заеми, или потребяват спестявания, направени в течение на предишни години (т. А на графиката). По-нататък се вижда, че при доход в размер на 2000, всички средства се изразходват за потребление (т. В на графиката).

При следващите величини на дохода сумата на спестяванията е вече положителна величина, и тя се увеличава все повече.

Правата ОЕ е бисектриса (45 градусова линия) на координатната система и показва каква би била функцията на потреблението, ако всеки доход се използваше само за консумация и ако отсъстваха каквито и да било спестявания.

А кривата ABCDEFG показва действителната функционална зависимост на потреблението от дохода. Вижда се също така, че когато функцията на потреблението лежи над бисектрисата (т. А), тогава има отрицателни спестявания (дисейвинг), а когато тя е под равнището на бисектрисата, тогава съответно има положителни спестявания (сейвинг).

В интерес на нашия анализ би било да отбележим, че освен функция на потреблението, съществува и функция на спестяването в зависимост от дохода. На фиг.1.2. е показано, как с увеличаването на дохода се наблюдава и нарастване на спестяването.

Фиг.10.1.2. Функция на спестяването

В т. В, при определено равнище на дохода, спестяването е равно на 0, при по-нисък доход то е отрицателна величина, а при по-висок доход то съответно е положителна величина.

Функцията на спестяването може да се разглежда като огледална на тази на потреблението. И наистина, ако функцията на потреблението е с наклон надясно и надолу, функцията на спестяването е с наклон надясно и нагоре. Това означава, че с нарастването на доходите се увеличава онази част от тях, която е предназначена за спестяване. Функцията на потреблението показва още, че последното нараства заедно с дохода, но нарастването му има затихващ характер.

Подобно на потреблението, и спестяванията зависят от различни фактори. Например при увеличаване на дохода, и спестяването и потреблението нарастват. При растеж на лихвения процент обаче спестяването нараства за сметка на потреблението. При очаквана неблагоприятна конюнктура в развитието на икономиката (очаквания за криза или стагнация), спестяването също нарастват за сметка на потреблението, докато при условия на пълна заетост тенденцията е обратна. Все пак, трябва да се има предвид, че тези зависимости са в известна степен относителни – пълната заетост по принцип предполага и нарастване на доходите, а при него видяхме, че и спестяванията би трябвало в известна степен да се увеличат.

Дж. М. Кейнс не спира дотук своя анализ и въвежда някои допълнителни величини. Това са: средна склонност към потребление (APC), средна склонност към спестяване (APS), маржинална (пределна) склонност към потребление (MPC) и маржинална (пределна) склонност към спестяване (MPS).

APC представлява съотношението между текущото потребление и текущия разполагаем доход, APS – съответно съотношението между текущото спестяване и текущия разполагаем доход, MPC – съотношението между добавъчното потребление и добавъчния доход, и MPS – съответно съотношението между добавъчните спестявания и добавъчния доход. От това следва, че ако доходът се увеличи например с една единица, MPC показва каква част от нея (като относителен дял) ще бъде насочена към задоволяване на потребителски нужди, а MPS – каква част от нея ще бъде заделена под формата на спестяване. Например, ако нашият доход расте, измерен в щатски долари, от всеки следващ долар определена стойностна част, изчислена в центове, ще се използва за покупки, а останалата част – щесе спестява. Винаги $MPC + MPS = 1$. в случай, че $MPS = 0,25$ (което означава, че 25% от всяка следваща единица, с която се увеличава доходът, се спестяват), тогава $MPC = 0,75$.

Установено е, че обикновено при различните доходи MPC е различна и с нарастването на дохода тя показва тенденция да се намалява. Ако

използваме данните от т. 1.1., ще установим именно такава зависимост. На таблица 1.2. са показани различните равнища на маржиналната склонност към потребление и на маржиналната склонност към спестяване при различни размери на дохода.

Таблица 1.2. Зависимост на MPC и на MPS от измененията на дохода.

Разполагаем доход	Потребление С	MPC	Спестявания S	MPS
A 1800	1810	-	-10	-
B 2000	2000	$\frac{190}{200} = 0.95$	0	$\frac{10}{200} = 0.05$
C 2200	2180	$\frac{180}{200} = 0.90$	20	$\frac{20}{200} = 0.10$
D 2400	2350	$\frac{170}{200} = 0.85$	50	$\frac{30}{200} = 0.15$
E 2600	2510	$\frac{160}{200} = 0.80$	90	$\frac{40}{200} = 0.20$
F 2800	2660	$\frac{150}{200} = 0.75$	140	$\frac{50}{200} = 0.25$
G 3000	2800	$\frac{140}{200} = 0.70$	200	$\frac{60}{200} = 0.30$

От тази таблица се вижда, че заедно с увеличаването на дохода, пределната склонност към потребление все повече се намалява, а пределната склонност към спестяване – обратно, все повече се увеличава. При този пример пределната склонност към потребление се намалява от 0,95 на 0,70 единици от съответната национална валута в дадена страна. А що се отнася до маржиналната склонност към спестяване – тя се увеличава от 0,05 на 0,30.

Установено е, че в дългосрочен период тенденцията на разпределението на дохода на две части – за потребление и за спестяване, е сравнително устойчива и стабилна. Тази стабилност произтича от една закономерност, а именно – че потреблението е относително постоянна величина. По този начин се потвърждава кейнсианското схващане, че цялото съвкупно търсене е една прогнозируема величина. А щом като това е така, то върху нея би могло да се въздейства с помощта на една подходяща, най-вече фискална по своя характер, стопанска политика.

Джон М. Кейнс не успява да намери точен отговор на въпроса относно причините за устойчивия характер на потреблението. Затова пък, няколко десетилетия по-късно, това е направено от двама икономисти, носители на Нобелови награди за икономика. При това интересното в случая е, че двамата са представители на двете различни течения в съвременната макроикономическа теория. Това са монетаристът Милтън Фридман и неокейнсианецът Франко Модилияни.

М. Фридман формулира хипотезата за т. нар. “перманентен” доход. Според нея разходите на повечето домакинства за потребление обикновено не зависят от техните текущи доходи, а от техните очаквания за постоянен доход. Те изхождат от средната величина на дохода за известен (но не краткосрочен) период от време.

Така например, ако един добър програмист остане временно без работа, той почти няма да намали своите разходи за потребление. Това е така, защото той знае, че неговият труд е достатъчно търсен, и разчита, че в скоро време отново ще получава своето обичайно (или почти същото) възнаграждение.

Разходите на домакинствата не се изменят много и при получаване на доход, значително по-висок от обичайния такъв. Например, ако едно семейство с ниски доходи изведнъж спечели голяма сума от държавната лотария, или от спортен тотализатор, то ще я превърне почти изцяло в спестявания. В случая, ако все пак разходите му за задоволяване на потребителски нужди се увеличат, тяхното нарастване би било сравнително слабо. Причината е, че според очакванията на домакинството, това значително увеличаване на постъпленията в семейния бюджет представлява временно явление, и то едва ли скоро ще се повтори.

Фр. Модилияни пък въвежда хипотезата за т. нар. “жизнен цикъл на дохода”. При нея се изхожда от обстоятелството, че доходите на хората са твърде различни през различните етапи на техния живот. При това положение младите хора обикновено правят разходи, значително надвишаващи размера на техните доходи. Това е така, защото, обикновено до 25 годишна възраст, техните потребности са високи. При това тук се касае не само за обичайните за тази възраст разходи за облекло, развлечения и т.н. През това време се правят и сравнително големи разходи за придобиване на образование, а в много случаи – и за създаване на семейство. Но доходите точно тогава обикновено са скромни и не достигат за задоволяване на тези нужди. Ето защо през този период спестяванията на младите хора най-често са отрицателна величина по своя размер (дисейвинг). Това означава, че те получават финансова помощ от своите родители, поради наличието на спестявания от предишни години. Пак тогава често пъти се вземат заеми, студентски кредити и др.

Освен това, обучаващите се младежи очакват, че в близко бъдеще техните доходи ще нарастнат.

По-късно, навлизайки постепенно в зряла възраст, тези хора все повече увеличават своите доходи. Обикновено тогава е периодът, при който се изгражда служебна кариера. Успоредно с това, те започват да правят положителни спестявания, чийто стойностен размер все повече нараства. Очаквайки, че един ден ще се пенсионират и ще имат отново пониски доходи, те депозират пари в банките, в пенсионни фондове и др., за да могат след години да разполагат с повече средства. Така през този период те са в положение на “сейвинг”.

По-късно, при т. нар. “трета възраст”, те отново, поради посочените вече причини, са в положение на “дисейвинг”, като потребяват повече средства, отколкото получават.

Тази хипотеза също така до голяма степен обяснява причините за относително устойчивото потребление. Все пак, не бива да забравяме, че независимо от всички тези тенденции, потреблението си остава различно и зависи най-вече от размера на доходите.

2) Инвестициите като съставна част на съвкупното търсене.

Преди години икономистите, както кейнсианци, така и неокласици, разглеждат спестяванията като основен източник на инвестиции. Днес, в условията на глобализация на икономиката, всяка страна се стреми да привлича на своя територия значителни по своя размер чуждестранни капитали. Независимо от това, колкото и да е значима ролята на външните инвестиции, практиката показва, че и днес спестяванията продължават в голяма степен да изпълняват тази своя функция.

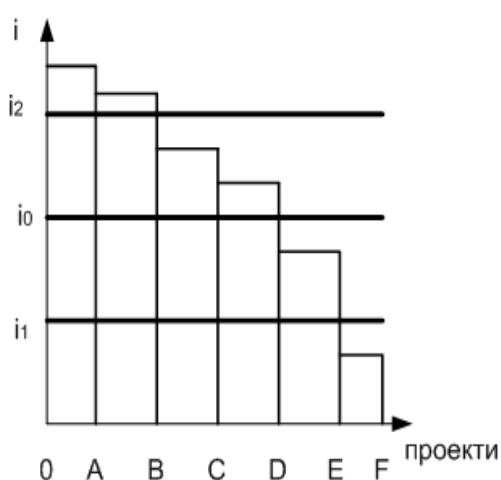
Самите спестявания се набират от различни източници – това са домакинствата, амортизационните отчисления, отчисленията от печалбите на фирмите, застрахователните вноски и др. При всички случаи те представляват временно свободни парични средства, които се предоставят като заем от своите притежатели. Банките, мобилизиращи тези свободни ресурси, ги предоставят на стопанските субекти като кредити, а последните ги превръщат в инвестиции.

Както потреблението, така и инвестициите съдействат за увеличаване размера на съвкупното търсене. И дори нещо повече, докато потреблението допринася за неговото нарастване в краткосрочен период, инвестициите довеждат до същото, само че, както в краткосрочен, така и в дългосрочен период. Например в кратък период при увеличаване на инвестициите, съвкупното търсене се разширява посредством търсенето на машини, сгради, съоръжения и суровини, както и посредством търсенето на труд. Всичко това създава необходимите предпоставки за увеличаване на доходите, което пък генерира по-голямо търсене в дългосрочна перспектива.

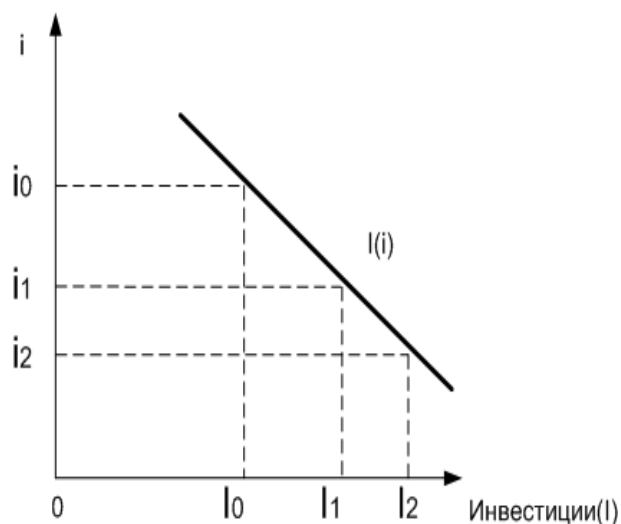
Факторите, които определят размера и динамиката на инвестициите, могат да бъдат различни. От тях по-предвидими са следните:

1. Степен на използване на ресурсите. Тогава, когато в една национална икономика ресурсите се използват максимално ефективно (на границата на производствените възможности), е прието да се счита, че БВП е равен на т. нар. “потенциален обем на производството” (потенциален БВП). Тогава склонността към инвестиране е по-висока. И обратно, ако фактическият БВП е по-нисък от потенциалния БВП, тогава склонността към инвестиране е по-ниска.
2. Лихвен процент. При равни други условия по-ниският лихвен процент стимулира инвестициите, и обратно – по-високият лихвен процент ги ограничава. Тази тенденция се отнася за всички стопански субекти – както за тези, които използват кредити, за да инвестират, така и за онези, които разполагат с временно свободни средства и трябва да избират между две алтернативи – или да инвестират, или да ги депозират в банките.

На фиг.10.1.2а. и на фиг. 10.1.2б. е показано влиянието на лихвения процент върху инвестициите

Фиг. 10.1.2а.

Фиг.10. 1.2б.

На фиг. 10.1.2а. на абсцисната ос на координатната система е означена очакваната доходност на съответните бизнес-проекти А, В, С, D, Е и F. А ординатната ос показва различни възможни варианти на размерите на лихвения процент – например вар. O_i0 , вар. O_i1 и вар. O_i2 . Бизнесмените са мотивирани да инвестират в различни проекти тогава, когато последните им осигуряват фирмена печалба, която да бъде поне

равна или по-висока от лихвения процент. При равнище O_{i0} установяваме, че те биха инвестирали в 4 проекта – съответно в пр. А; пр. В; пр. С и пр. D. При по-висок лихвен процент – например O_{i2} , само 2 проекта биха привлекли тяхното внимание. Ако обаче лихвеният процент спадне под равнището O_{i0} и достигне O_{i1} , тогава всички проекти, с изключение само на последния проект F, биха били изгодни за инвестиране.

На фиг. 10.1.2б. е показана графично зависимостта на инвестиционната активност от лихвения процент. Вижда се, че зависимостта, която съществува, е обратна зависимост. На най-високия лихвен процент O_{i0} съответстват по-малко инвестиции, в размер O_{i0} , а на най-ниския лихвен процент O_{i2} – съответстват най-много инвестирани капитали, в размер O_{i2} . Не бива да се забравя, че тази зависимост е валидна за краткосрочен период, защото при по-дълъг период натрупаните спестявания се превръщат в инвестиции. А по-високия лихвен процент дотогава привлича повече свободни парични средства.

От друга страна, реалният лихвен процент би могъл да бъде както положителна, така и отрицателна величина. Понякога той може да бъде висок. Ако обаче очакваният годишен темп на инфлацията го надхвърля, тогава лихвеният процент също така би могъл да мотивира субектите да инвестират.

Но трябва да се има предвид също така, че твърде високата (и обикновено неравномерна) инфлация също така отблъсква инвеститорите. При равни други условия по-атраaktivни за тях са икономики с ниска инфлация и нисък лихвен процент, защото там процесите са в по-голяма степен предвидими.

Всичко това още веднъж показва колко са сложни съвременните икономически проблеми. То означава също така, че размерът на инвестициите зависи и от други фактори.

1. Очакванията на стопанските субекти за развитието на условията за бизнес.

Това е един от най-важните фактори. Ако тези.

очаквания са песимистични – например в посока на задълбочаване на рецесия, мотивацията за инвестиране се намалява, като в най-добрия случай се предпочитат малки по размер инвестиции с бърза възвращаемост. Подобно влияние при съвременните условия могат да създадат и очакванията за по-висока инфлация.

Ако обаче очакванията са достатъчно оптимистични – в посока към по-висок растеж, по-високи реални доходи, а при съвременни условия – и по-ниска, равномерна инфлация, инвестициите обикновено се разширяват.

Самите очаквания за деловите условия в дадена страна зависят също така и от някои извънекономически фактори. Те могат да бъдат

политически условия, законодателство, както и въобще всички евентуални гаранции за добър бизнес, които дадена страна би могла да осигури.

2. Данъчната система и политика.

Данъчната система и данъчната политика също така оказват сериозно влияние върху инвестиционния климат. При по-ниски данъци се засилва интересът към инвестиране. Ето защо напоследък в повечето държави съществува тенденция в посока към намаляване на данъка върху корпоративната печалба. Някои страни дори вече преминаха към въвеждане на т. нар. “плосък данък”, за който е характерна пропорционална скала на облагане. При нея се определя една и съща, при това сравнително ниска ставка на данъка върху печалбата, независимо от нейния размер. Все още се дискутира относно ефективността на такова решение. Засега данните говорят в полза на твърдението, че такава скала на облагане в по-голяма степен мотивира стопанските субекти да инвестират, а освен това обикновено увеличава постъпленията от данъчни приходи в държавния бюджет.

3. Правителствени разходи (G) като компонент на съвкупното търсене.

Правителствените разходи играят важна роля по отношение на съвкупното търсене. Всяко тяхно увеличаване или намаляване се отразява съществено в посока към разширяване или свиване на търсенето.

Правителствените разходи са два вида:

а) инвестиционни разходи. Те включват в себе си държавните разходи за строителство на административни сгради, пътища, инфраструктурни обекти и др. Към тях се причисляват и държавните разходи за продукти с отбранително предназначение – оръжие, военна техника и т.н.

б) разходи за работни заплати на държавните служители. Те също така заемат значителен дял от правителственото потребление, независимо, че съществува известна тенденция в посока към тяхното намаляване.

Много са факторите, които влияят върху размера на правителствените разходи. В известна степен те зависят от чисто политически решения. През последните години в световен мащаб се наблюдава обща тенденция към намаляване на бюджетните дефицити, поради което съществува известно основание да считаме, че правителствените покупки зависят основно от данъчните постъпления. Следователно, те също така биха могли да се разглеждат във функционална зависимост от измененията в доходите. Все пак, би било справедливо да се отбележи, че това е доста спорно. От една страна, далеч не всички данъчни постъпления могат да бъдат пряко зависими от

измененията в дохода. От друга страна, и днес фискалната политика допуска положително или отрицателно салдо, въпреки все по-честите възражения на икономистите-неолиберали. Освен това правителствата могат да осигуряват и други източници на бюджетни приходи – правителствени заеми, приватизационни решения и др., при които се привличат допълнителни финансови средства.

4) Нетният експорт ($X - M$)

Това е разликата между износа и вноса. Когато тя е положителна величина, представлява добавка към съвкупното търсене. Когато нетният експорт е отрицателна величина, той фактически регистрира известно намаляване на агрегатното търсене.

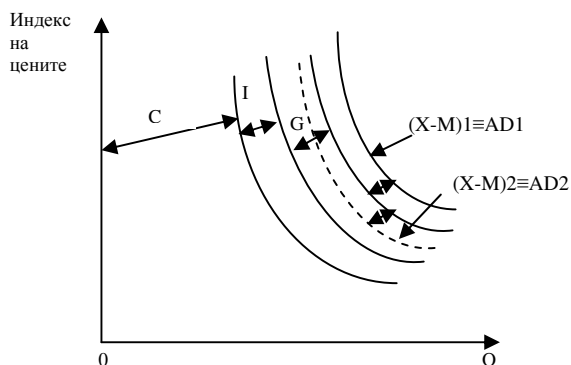
Нетният експорт също се влияе от различни фактори. Те могат да бъдат: изменения в международните цени, условия на търговия, колебания на валутните курсове, конкурентоспособност на националната икономика и др. Сравнително важен фактор е лихвеният процент.

При по-нисък лихвен процент обменният курс на националната парична единица спада при равни други условия. При това положение националните стоки, изразени в чуждестранна валута, са по-евтини. Тогава експортът нараства. Що се отнася до вноса, той поскъпва и би следвало да се намалява. Така нетният експорт се увеличава.

И обратно, високият лихвен процент повишава обменния курс на националната валута и оскъпява стоките, произвеждани за експорт. При равни други условия, това намалява тяхната конкурентоспособност и съдейства за намаляване на износа. В същото време вносът се увеличава, понеже, изчислен в национална валута, той е по-евтин. Това довежда до намаляване на нетния експорт.

Интересно би било все пак да се знае, че тази зависимост е в известна степен теоретична. В реалната икономика биха могли да се наблюдават и редица изключения. В някои страни потреблението на вносни енергоресурси е доста нееластично спрямо техните цени. Например в България вносът на петрол през 90-те години достигаше до 20% от общата стойност на вноса, а този на други енергоресурси – около 10% от нея. В количествено отношение той не се променяше особено. При това положение понижаването на обменния курс на националната валута преди въвеждането на валутния борд обикновено не допринасяше за намаляването на външнотърговския дефицит.

10.1.3. Графично представяне на кривата на съвкупното търсене.

Фиг.10. 1.3. Крива на съвкупното търсене

Кривата на съвкупното търсене в голяма степен напомня на кривата на търсенето на отделните стоки и услуги. Наред с това тя има и своите специфични особености. На графиката на фиг.10.1.3. е изразена кривата на агрегатното търсене според кейнсианските възгледи:

На ординатната ос е отразен индексът на цените, който влияе върху търсенето на всички стоки и услуги. По-високият индекс ограничава търсенето, а по-ниският индекс съответно го стимулира. Вижда се, че кривата се формира в резултат от наслагването на кривите на потреблението, на инвестициите, на правителствените разходи и на нетния экспорт. Когато последният е положителна величина, той се прибавя като стойност, а когато е отрицателна величина, неговата стойност съответно се приспада (виж графиката).

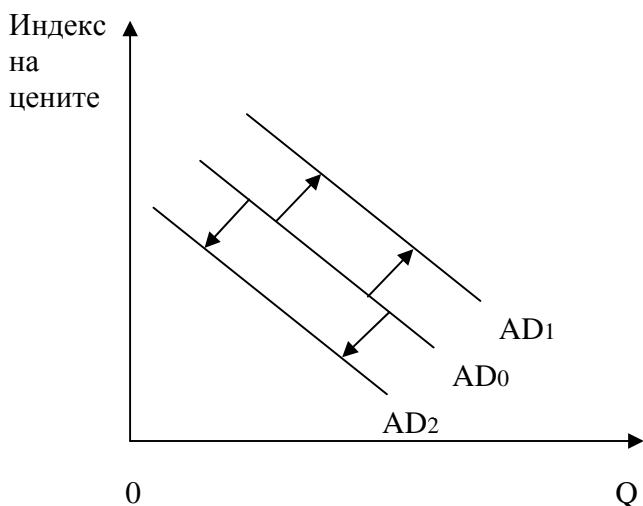
Според кейнсианците и неокейнсианците, най-важните съставни части, определящи разположението на кривата на съвкупното търсене, са съответно потреблението и инвестициите, докато следващите два компонента имат спомагателно значение. Те считат, че върху отделните компоненти на търсенето може да се въздейства с помощта на подходяща държавна фискална политика. Според тях обаче, дори и правителствените покупки, независимо, че играят спомагателна роля, могат да се изменят и да се отразяват сериозно върху общия размер на търсенето, посредством принципа на мултипликатора.

Кейнсианците считат, че и паричното предлагане влияе върху разположението на кривите, само че неговото влияние е доста по-ограничено.

В това отношение по-различни са възгледите на монетаристите. И те поддържат становището, че между агрегатното търсене и цените съществува обратна зависимост. Според тях обаче главният фактор, който съдейства за изместването на кривата в едната или в другата посока, това е количеството на парите в обращение. Всяко едно изменение в това количество довежда до изместване на кривата AD съответно надясно или наляво (виж графиката на фиг.10.1.3а). Според монетаристите това изместване се дължи на факта, че при рязка промяна в количеството на парите, цените вече не биха могли да изпълняват ролята на барометър по същия начин, както преди тази промяна.

Ето защо, по отношение на държавната намеса в икономиката, монетаристите поддържат позиция, различна от кейнсианската. Според тях управлението на съвкупното търсене не е възможно, тъй като зависи от количеството на парите. Затова те пледират: **“По-малко държава в икономиката!”**. Последната би трябвало сама да търси равновесие посредством действието на пазарния механизъм. Според М. Фридман ролята на държавата в икономиката би трябвало да се ограничи най-вече до регулиране на паричната маса. Най-добре би било тя да се разширява равномерно, с 3-5% на година, в течение на един средно срочен период. Това би мотивирало стопанските субекти да инвестират, независимо от външните условия и фактори, включително и в случаите, при които последните действат неблагоприятно.

Фиг.10. 1.3а. Монетаристка крива на съвкупното търсене.

10.2.0. Съвкупно (агрегатно) предлагане и макроикономическо равновесие

10.2.1. Същност и движещи сили на AS.

Съвкупното предлагане представлява количеството стоки и услуги, които фирмите са в състояние да произведат и да продадат при дадено равнище на цените и определена величина на производствените мощности.

Основните движещи сили на агрегатното предлагане са потенциалният обем на производството и еластичността на цените и заплатите.

а) потенциалният обем на производството (потенциален БВП).

Установено е, че тези движещи сили се проявяват в различна степен.

В дългосрочен период най-съществена е ролята на потенциалния обем. Той е фактически главният ограничител на производството. Представлява такъв размер, който би могъл да бъде създаден при пълно (най-ефективно) използване на наличните ресурси. Следователно, този потенциален обем би могъл да се увеличи само в резултат на технологични нововъведения, привличане на външни капиталови ресурси, разкриване на нови природни ресурси, повишаване на образованието и, евентуално, увеличаване броя на населението.

Съвременните икономисти често пъти са си поставяли въпроса: Как бихме могли да установим, дали в дадена национална икономика производството на стоки и услуги е на равнището на потенциалния си обем? Те са единодушни, че такова производство би трябвало да бъде осъществено при наличие на т. нар. "пълна заетост". Прието е да се счита, че това понятие съответства на неокласическото понятие "естествена норма на безработица". В случай, че в дадена страна безработицата надвишава своята естествена норма, от това следва извода, че националната икономика не функционира на равнището на потенциалния БВП.

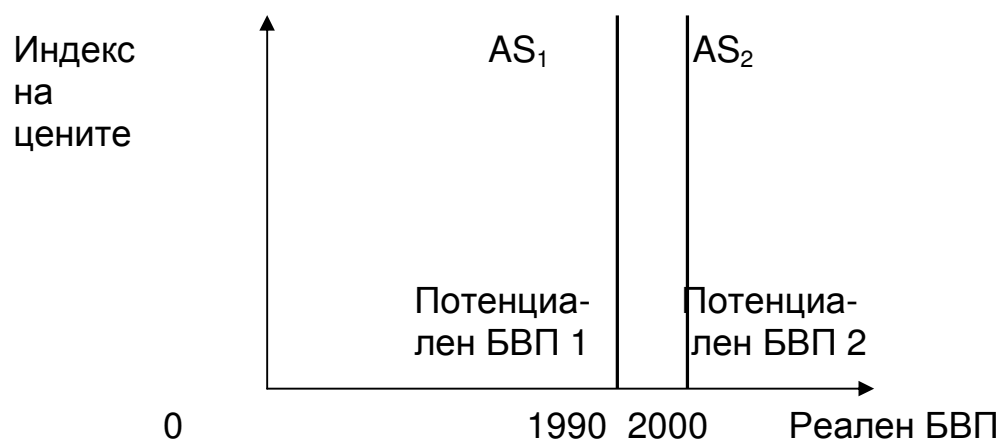
До началото на 80-те години се считаше, че наличието на естествена норма означава приблизително 5-6% регистрирана безработица. По-късно американски икономисти достигнаха до извода, че в условията на съвременните технологии естествената норма е по-еластична и се колебае между 4% и 7%, а понякога дори между 3% и 8%.

Доскоро повечето икономисти отъждествяваха потенциалния обем с такъв обем на производството, който съответства на фаза на подем в деловия цикъл. Следователно би следвало това да бъде свързано и с по-високи темпове на растеж. Напоследък обаче все по-разпространена се оказва и една друга, неолиберална по своята същност постановка. Според

нея потенциалният БВП представлява такъв размер на производството, който не ускорява инфлацията. Това дава основание на много учени да твърдят, че норма на безработицата от 3,5% до 7% съответства на икономиката в условията на САЩ, но не би трябвало да се отнася автоматично за всички останали икономики. Според тях, и при нисък средногодишен ръст и съответно по-висок процент на безработицата, също би могло понякога да се говори за потенциален БВП. Изхожда се например от факта, че напоследък, в условията на дългосрочен период в много държави, включително и в Западна Европа, съществуват ниски темпове на икономически растеж и съответно по-висока безработица. Защото, в крайна сметка потенциалното производство съответства на норма на безработица, която зависи от редица променливи, според условията на всяка конкретна икономика. Но тя може винаги да се изчисли математически, макар и приблизително.

Така например, според някои автори за икономиката на България в момента естествената норма е значително по-висока от тази в САЩ. От това, разбира се, съвсем не следва, че у нас политиците не бива да се стремят да подобряват условията за бизнес, и по този начин – да съдействат за намаляване на безработицата. Освен това е очевидно, че в България съществуват много неизползвани ресурси, поради което техните цени не биха могли да се увеличат съществено при ускоряване на растежа. Това дава основание на някои икономисти да твърдят, че и при по-ниска безработица у нас сега, инфлацията не би могла да ескалира.

На фиг. 10.2.1. е показана графика на кривата на предлагането на равнището на потенциалния БВП. За него е характерно това, че предлагането е съвършено нееластично спрямо индекса на цените.

Фиг.10.2.1. Съвкупно предлагане на равнището на потенциален БВП.

При стремежа към по-ефективно използване на ресурсите, теоретично не би следвало да е възможно да се произведе по-голям обем от потенциалния такъв. Ако все пак той бъде достигнат и надхвърлен, тогава ресурсите ще се окажат остро оскъдни и техните цени ще започнат бързо да се повишават. Тогава те ще изиграят ролята си на барометър пред стопанските субекти, които ще побързат да свият предлагането на стоки и услуги.

Единственият начин да се увеличи реалното производство при пълно използване на ресурсите, това е да се привлекат нови ресурси. В съвременните икономики това обикновено се осъществява с помощта на технологично обновяване. Тогава кривата AS1 се измества надясно и достига положението AS2. Това именно обяснява кои са причините производството на стоки и услуги да се увеличава с течение на времето.

Иначе надхвърлянето на потенциалния БВП е възможно само за достатъчно кратко време, при това – с бързо ускоряваща се инфлация (прегриване на икономиката). Подобно явление бе наблюдавано в някои държави от Югоизточна Азия през 1998г. Например в Тайланд през 80-те години съществуваха твърде високи темпове на икономически растеж. През 90-те години темповете се забавиха, главно поради изтичане на капитали от страната. Независимо от това, по различни причини безработицата спадна под 3%. Очевидно потенциалният БВП бе достигнат и надхвърлен. Това доведе до финансова криза, свързана с обезценяването на националната парична единица. В резултат от това, производството се намали. При такива случаи стопанските субекти свиват рязко предлагането и то може да се окаже дори под равнището на потенциалния си обем. Ето защо безработицата в страната изведнъж се увеличи чувствително. В крайна сметка, с помощта на Международните финансови институции бе постигната финансова стабилизация, а оттам – и нов растеж.

Понякога подобно явление би могло да се наблюдава и при много специфични условия. Например в България през 80-те години икономиката беше централно управлявана. При това положение цените не можеха да изпълняват ролята си на барометър, понеже те не се определяха от пазара. Затова, независимо от изчерпването на ресурсите, производството продължаваше да нараства в течение на години, макар и със забавени темпове. Това доведе до тежки диспропорции в националното стопанство, остър дефицит на стоки и услуги, а по-късно, вече след освобождаването на цените – до висока, трудно обуздавана инфлация. В голяма степен именно това обясняваше и твърде големия спрямо броя на населението външен дълг, както и растящите в течение на години вътрешни задължения и високите лихвени проценти. Стигна се дотам, че през 90-те години голяма част от ресурсите, като труд, земя и предприемачески

умения се използваха доста непълно и неефективно в българската икономика. В същото време се чувстваше изключително голяма оскъдност на капиталови ресурси.

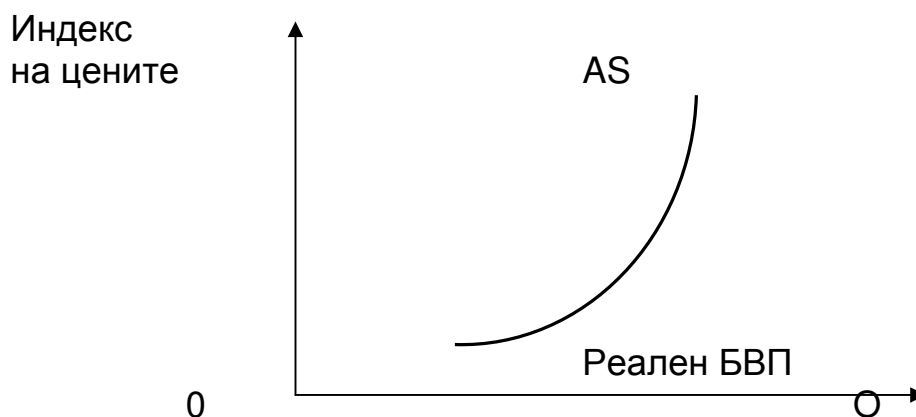
Може да се каже, че това бе и една от причините за въвеждането на валутния борд. Тогава капиталовите ресурси бяха използвани по-икономично, като същевременно бяха привлечени и повече такива отвън. Това създаде предпоставки за по-ефективно използване на останалите икономически фактори и оттам – до постепенно излизане от кризата.

б) еластичността на цените и заплатите. Тя е също така важен фактор на съвкупното предлагане, само че неговото действие може да се проявява единствено в условията на краткосрочен период. Това е така, защото в условията на съвременната икономика трудовите договори обикновено се сключват за период от една година (в САЩ и в някои други страни – за три години). При това положение ръстът на произвежданите блага изпреварва този на производствените разходи. Следователно, повишаващите се цени на крайния продукт мотивират стопанските субекти да инвестират и да увеличават предлагането. В кратък период съвкупното предлагане е еластично спрямо цените.

В дългосрочен период такава тенденция не може да се наблюдава. Тогава работните заплати се изменят поради новите договорни споразумения и техният растеж се стреми да догонва този на останалите разходи, а също

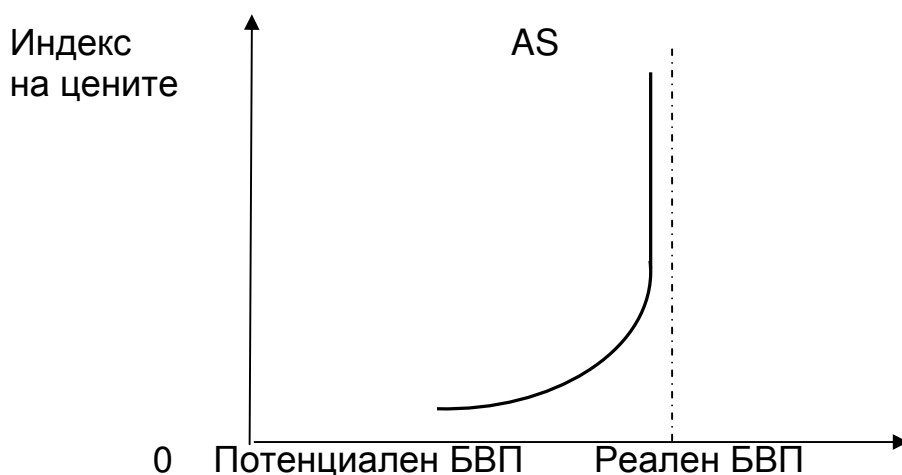
и на цените на създаваната продукция. Затова, както вече видяхме, в дългосрочен период съвкупното предлагане е съвършено нееластично спрямо индекса на цените и зависи от други, предимно технологични фактори.

Така се достига до извода, че в кратък период кривата на съвкупното предлагане е наклонена спрямо абсцисната ос (виж графиката на фиг.10. 2.2а).

Фиг.10. 2.1а. Съвкупно предлагане в краткосрочен период.

На графиката на фиг.10.2.1б. е отразена универсалната крива на агрегатното предлагане:

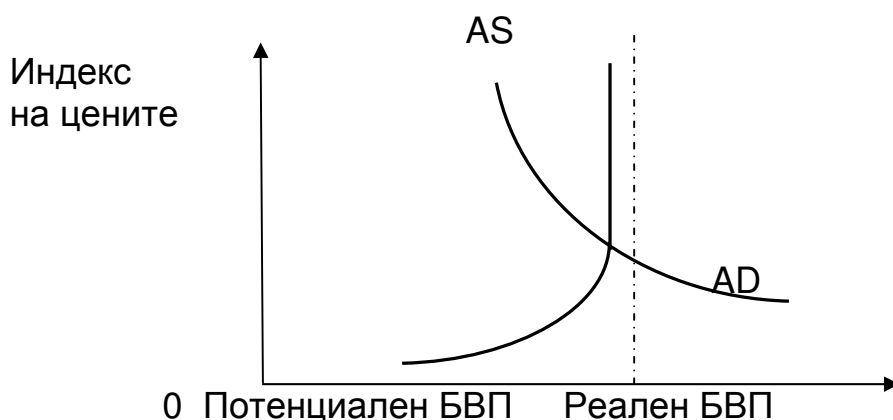

Фиг. 10.2.1б. Съвкупно предлагане и потенциален БВП.

Вижда се, че до достигането на потенциалния БВП (в течение на кратък период) кривата AS има полегат наклон. След достигането на потенциалния обем (това съответства на дългосрочен период), тя е вече перпендикулярна на абсцисната ос.

10.2.1. Макроикономическо равновесие.

Макроикономическо равновесие съществува тогава, когато съвкупното търсене е равно на съвкупното предлагане. На графиката на фиг. 2.2 е показана именно такава ситуация:

Фиг. 10.2.2. Макроикономическо равновесие.

Съществуват различни подходи за наблюдаване и интерпретиране на макроикономическо равновесие.

Според неокласическия модел макроикономическото равновесие произтича от следното равенство:

количество на реално произведена продукция = потенциално производство

Кейнсианският модел се характеризира с два различни подхода за наблюдаване и отразяване на равновесното състояние на икономиката:

1) Съпоставяне на съвкупното търсене и съвкупното предлагане.

Според него общото производство на блага трябва да бъде равно на очакваното потребление и очакваните инвестиции. На практика това би означавало общата сума на доходите, генерирани от една национална икономика да бъде равна на сумата от разходите за потребление и инвестиции. Това е така, защото цената на всяка стока или услуга включва в себе си различните доходи, които е трябвало да бъдат ролучени, за да може тя да се произведе и да стигне до крайния потребител.

В този случай кейнсианците се абстрахират от съществуването на косвените данъци, които също така участват при формирането на цените. Освен това този модел предполага на теоретично ниво съществуването на една затворена икономика, без експорт и без импорт. Това е идеално положение, което не може да се наблюдава в практиката, особено днес.

2) Подход на наблюдаване на циркулиращите потоци на разходите и доходите в икономиката. Според него, за да има равновесие, трябва да има равенство между добавките и изземванията спрямо доходите.

И така, нека да си представим, при наличие на същите ограничители, следния модел:

В една национална икономика основни субекти са домакинствата и фирмите. Първите предоставят за използване притежаваните от тях икономически фактори – земя, капитал, труд и т.н. Фирмите заплащат цената за използването на тези фактори и с тяхна помощ произвеждат стоки и услуги. Домакинствата пък получават доходи и с тяхна помощ закупуват създадените от фирмите продукти.

Успоредно с това се разглеждат и добавките към доходите (това са инвестициите и правителствените покупки). Някои икономисти ги наричат шеговито “инжекции в икономиката”, защото с тяхна помощ производството се съживява и може да нараства. Освен добавки обаче съществуват и т. нар. “изземвания” (изтегляния) от доходите – това са спестяванията на домакинствата и данъците. И едните, и другите са необходими, за да може да съществуват горепосочените добавки. Проблемът е в това, че понякога стойностният размер на изземванията не съвпада с този на добавките. Ако

например спестяванията превишават инвестициите, това означава, че съвкупното търсене ще бъде по-малко в сравнение с агрегатното предлагане. Това би могло да принуди производителите да намалят предлагането, използвайки в по-малка степен производствените фактори. Това пък ще доведе до по-ниски доходи и по-ниска степен на заетост, т.е. налице ще бъде намаляване на производството (рецесия).

Поради това икономистите-кейнсианци препоръчват държавна намеса, изразяваща се в една достатъчно фина настройка на макроикономическата политика, която да доведе до равновесно състояние. Това се осъществява в съответствие с принципа на инвестиционния мултипликатор.

10.3.1. Принцип на инвестиционния мултипликатор.

Дж. М. Кейнс не е откривател на принципа на мултипликатора. Той обаче прави един точен и оригинален анализ и го препоръчва като основен принцип на всяка стопанска политика.

Мултипликаторът е множител, който се определя като съотношение между изменението в доходите и изменението в която и да е от съставните части на съвкупното търсене.

Ако разгледаме компонентите на агрегатното търсене $C + I + G + (X - M)$, установяваме, че можем да ги разграничим като сума на вътрешното търсене ($C + I + G$) и сума на външното търсене ($X - M$). Изхожда се от обстоятелството, че с подходяща фискална политика е сравнително по-лесно да се влияе върху вътрешното търсене, отколкото върху външното такова.

Установено е, че ако един от компонентите на вътрешното търсене, например инвестициите, се увеличи с определена сума, след кратък период от време крайният ефект върху доходите ще се изразява в нарастване, чиято сума ще превишава неколккратно първата. Това е така, защото в условията на пазарна икономика разходът на всеки субект се превръща в доход на друг субект, който пък също прави разходи и по този начин генерира доходи за други лица. Същевременно се взема предвид, че при всяко увеличение на даден доход се предвиждат и допълнителни спестявания в зависимост от пределната склонност към спестяване.

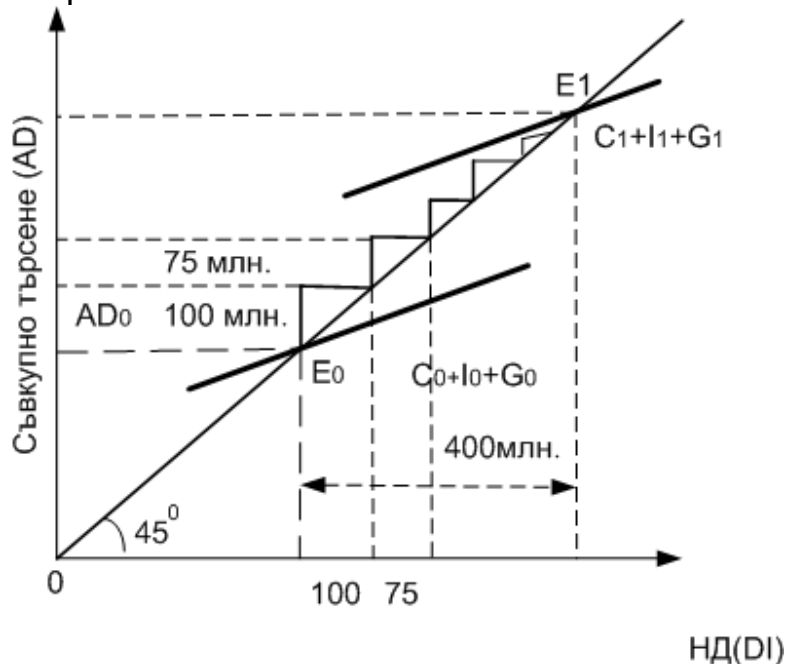
За да бъде илюстриран принципът на действие на кейнсианския мултипликатор, се въвеждат следните ограничения:

1. Процесите се развиват в една затворена икономика.
2. Не съществуват косвени данъци.
3. За определен период от време не се проявяват изменения в цените.

4. Икономиката е в състояние на равновесие (търсенето е равно на предлагането), независимо от наличието на свободни, неизползвани ресурси.

На графиката на фиг.10.3.1 въвеждаме кривата на вътрешното търсене $C_0 + I_0 + G_0$ като линейна функция от изменението на дохода. На абсцисната ос означаваме националния доход НД (DI), а на ординатната ос – съвкупното търсене.

Фиг.10. 3.1. Принцип на инвестиционния мултипликатор.

Приемаме, че в случая се касае за национална икономика, изпаднала в състояние на рецесия. Независимо от това, бисектрисата показва равенство между агрегатните разходи и агрегатните доходи.

Нека си представим, че маржиналната склонност към потребление (MPC) е 0,75, а маржиналната склонност към спестяване – съответно е 0,25.

Изхождаме от концепцията, че за да се предизвика оживление в икономиката, трябва отново да се установи равновесие, само че на по-високо равнище на доходите и разходите.

Колкото по-висока е пределната склонност към спестяване, толкова по-малък ще бъде мултипликаторът. Това показва, че между тях съществува обратната зависимост

$$M = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1 - MPC}$$

И тъй като MPC = 0,75

$$M = \frac{1}{1 - 0.75} = \frac{1}{0.25} = 4$$

При такава ситуация една добавка към доходите (например инвестиция в дадена сфера на бизнеса в размер на 100 млн дол. (виж графиката), първоначално ще увеличи цялото съвкупно търсене със 100 млн дол. Това ще бъде налице, защото при строителството на различни обекти ще се търсят строителни материали, услуги на строителни фирми, персонал и т.н. И всичко това – без значение дали се инвестира в инфраструктурата, в производствени предприятия или в туристически хотели. Това ще доведе до увеличаване на доходите на горепосочените фирми и на заетите в тях общо със 100 млн дол.

От тези 100 млн дол. ще бъдат спестени 25%, останалите 75 млн дол. ще се насочат към увеличаване на съвкупното търсене. Защото фирмите ще търсят различни инвестиционни блага, а заетите в тях – нови количества потребителски стоки. Например ако в течение на дълго време сме отлагали важна за семейството покупка, при нарастване на доходите ще решим, че сега е настъпил подходящият момент. Това ще доведе до ръст в доходите на други фирми и домакинства в размер на 75 млн дол. Отново 25% от тях ще бъдат спестени, останалите 56,25 млн дол. ще се насочат към увеличаване на агрегатното търсене и т.н. Вижда се, че неговото нарастване се осъществява стъпаловидно, на отделни етапи. След определен период неговите възможности се изчерпват. Тогава обаче кривата $C_0 + I_0 + G_0$ вече се е изместила в положение $C_1 + I_1 + G_1$, при което, в резултат само на първоначалната инвестиция в размер на 100 млн дол., националният доход се е увеличил общо с 400 млн дол.

Аналогичен ефект би се получил и в случай, че се увеличат правителствените покупки (например чрез изграждане на инфраструктурни обекти), или в случай, че нарастне потреблението на населението. Всичко това е давало основание, при подобни ситуации до края на 70-те години на XX век, много правителства, главно в Европа, да залагат в много случаи на ръст на държавното потребление, като средство за излизане от криза и за реализиране на икономически растеж. Трябва обаче да се има предвид, че кейнсианският мултипликатор, взет сам по себе си, може да предизвика единствено временно оживление в икономиката. Все пак неговото значение е голямо, защото, ако след неговото действие се включи принципът на т. нар. акселератор, тогава би било гарантирано преминаването от състояние на оживление към състояние на истински подем.

Не бива да се забравя, че инвестиционният мултипликатор може да действа и с отрицателен знак. Например, ако бъдат намалени държавните разходи, или потреблението на домакинствата с определена сума, от това следва да очакваме след време намаляване на националния доход, а оттам – и на БВП със сума, чиято стойност ще бъде няколко пъти по-голяма от нея. Това обстоятелство му придава и допълнително практическо значение. Ако в една икономика се налага въвеждането на рестриктивни мерки с антиинфлационна цел (както например в страните от Източна Европа в началото на реформите), то тогава общото намаляване на производството на стоки и услуги се оказва предвидимо и прогнозируемо. По този начин икономистите и политиците се запознават предварително с цената, която трябва да се заплати с оглед решаването на определен проблем). Това дава и възможност и за предписване на други мерки, които в някаква степен да противодействат на тенденцията към спад.

В условията на съвременната икономика трябва да се отчита и влиянието на един друг, специфичен показател – това е пределната склонност към потребление на вносни стоки. Тя показва каква част от всяка следваща единица, добавена към дохода, е предназначена за покупка на вносни стоки. Естествено, тя се приспада от цялата маржинална склонност към потребление и съответно в известна степен ограничава действието на мултипликатора.

В стопанската политика би било целесъобразно да се отчита и действието на т. нар. данъчен мултипликатор (mt). Щом като се използват като инструмент правителствените покупки, то това понякога е свързано с изменения на данъците. Всяко едно увеличаване на приходите чрез повишаване на данъците довежда косвено до намаляване на доходите. Данъчният мултипликатор действа с обратен знак, по формулата

$$mt = \frac{-MPC}{1 - MPC}$$

Причината за това е, че всеки данък изтегля част от дохода и я отклонява от агрегатното търсене. От една страна, от формулата се вижда, че размерът на mt , като множител, е все пак по-малък от размера на инвестиционния мултипликатор.

От друга страна, това съвсем не бива да успокоява политиците, че данъците биха могли да бъдат използвани като средство за решаване на различни икономически проблеми. Защото, успоредно с евентуалното им повишаване, в същата посока биха могли да действат и други неблагоприятни фактори.

10.4.1. Принцип на акселератора.

Принципът на акселератора също така заема важно място в кейнсианския модел. Той отразява обратната връзка в икономическите процеси и показва как самият растеж на доходите в последствие би повлиял върху растежа на инвестициите. Представлява съотношение между нарастването на инвестициите и това на националния доход.

Както бе посочено по-горе, мултипликаторът може да предизвика временно оживление в икономиката, но не е задължително то да прерастне в продължителен подем. За преминаване към траен и по-висок растеж е необходимо, заедно с действието на мултипликатора, да се постигнат предпоставки за включване на принципа на акселератора. Самото оживление, изразено в нарастване на доходи, е необходимо, но не е достатъчно условие. За да се увеличи след това инвестиционното търсене, стопанските субекти трябва да имат оптимистични очаквания относно бъдещото развитие на икономиката. От тази гледна точка, те биха желали да очакват увеличаващо се в перспектива потребление на техните продукти, както и сравнително ниски производствени разходи.

Така например, ако правителството инвестира в строителството на нова резиденция в Бояна, това би предизвикало само временно увеличаване на дохода. Защото стопанските субекти ще знаят, че в резултат на това не би следвало да очакват нито съществен ръст в потреблението, нито по-ниски енергийни или транспортни разходи.

Но ако се инвестира в енергетиката, строителството на транспортни артерии, телекомуникациите, големи производствени обекти и др., очакванията ще бъдат далеч по-оптимистични. И тогава фирмите биха могли да увеличат рязко своите инвестиции и в останалите сфери на дейност. Например, ако те доскоро са закупували по едно инвестиционно благо на година, занапред те биха могли да увеличат покупките си неколкосткратно и, наемайки допълнителен персонал, да съдействат за по-висок и продължителен растеж на доходите. А това би означавало и по-висок растеж на БВП.

Преминаването на икономиката от действието на мултипликатора към това на акселератора би могло да се сравни с управлението на автомобил. За да се увеличи скоростта, трябва най-напред да се натисне педала на газта. Само че това е необходимо, но не е достатъчно условие. Защото, ако след това не бъде включена по-високата предавка, възможностите за ускоряване скоро ще бъдат изчерпани.

Съществува и едно друго, допълнително условие. За да се направят допълнителни инвестиции, трябва да има и достатъчно свободни капиталови ресурси. При съвременните икономики в много случаи е възможно и привличането на значителни външни инвестиции. И тук отново

се стига до извода, че особено важно е чуждестранните фирми да имат оптимистични очаквания относно условията за бизнес в страната.

Мултипликаторът и акселераторът имат и друга значение за стопанската практика. С тяхна помощ деловият цикъл може да бъде анализиран и, по този начин икономическите процеси се оказват в по-голяма степен прогнозируеми, което позволява предприемането на съответните подходящи мерки.

10.5.1. Парадоксът на спестяването.

Парадоксът на спестяването означава, че изменението на сумата, която домакинствата биха желали да спестят, може да не окаже почти никакво влияние върху фактическото стойностно равнище на спестяването.

Парадоксът на спестяването помага да бъде разбрана по-добре същността на старата дискусия относно предимствата на потреблението и спестяването. Според някои икономисти (най-вече кейнсианци), чрез своето потребление домакинствата донасят обществена полза, тъй като, правейки по-големи разходи за покупки, осигуряват повече работни места. Според други икономисти (преди всичко с либерално-консервативни възгледи), не потреблението, а именно спестовността трябва да се разглежда като оказваща положително влияние върху растежа в перспектива. Защото тя позволява да се отделят повече средства за инвестиции благодарение на които в бъдещи периоди ще има по-високо потребление. Освен това, ако не се отделят достатъчно средства за спестяване, трудно бихме могли да си представим при съвременните условия възможностите за технологични нововъведения.

От една страна, за всеки е полезно да спестява повече, за да си осигури средства за в случай, че сам изпадне в неблагоприятно положение. Ако обаче приемем, че повечето домакинства ограничат потреблението си, това би създавало допълнителни трудности пред откриването на нови работни места.

Ако обаче икономиката функционира на равнището на пълна заетост, тогава стремежът към увеличаване на спестяванията ще доведе до отделяне на повече свободни средства за инвестиции. При това положение съвкупното търсене не само че няма да се свие, но дори биха се създали предпоставки за увеличаване на потенциалния БВП.

Ключови понятия

Съвкупно (агрегатно) търсене
Потребление
Инвестиции
Правителствени разходи (правителствен потребление)
Нетен експорт
Маржинална (пределна) склонност към потребление
Маржинална (пределна) склонност към спестяване
Перманентен доход
Жизнен цикъл
Съвкупно (агрегатно) предлагане
Потенциален БВП
Потенциален обем на производството
Макроикономическо равновесие
Инвестиционен мултипликатор
Данъчен мултипликатор
Акселератор

Въпроси за дискусия:

1. Кои са предпоставките за възникването и развитието на кейнсианската икономическа теория?
2. Кои са компонентите на агрегатното търсене?
3. Кои са факторите, които влияят върху потреблението?
4. Кои са факторите, които влияят върху размера на спестяванията?
5. Как би могла да се обясни относителната устойчивост на разпределението на дохода за потребление и спестяване?
6. Защо лихвеният процент оказва влияние върху размера на инвестициите?
7. Защо кривата на съвкупното предлагане в дългосрочен период е специфична по своя характер?
8. Какво е значението на потенциалния БВП за икономиката?
9. Какво е днес значението на неокласическите схващания за агрегатното предлагане?
10. Действат ли в условията на българската икономика мултипликаторът и акселераторът и в каква степен?